

GRUNTY MARGINALNE, PROPOZYCJE SPOSOBÓW ICH ZAGOSPODAROWANIA W PRACACH SCALENIOWYCH W POWIECIE BRZOSOWSKIM

Justyna Wójcik¹, Monika Balawejder², Przemysław Leń²

¹Politechnika Warszawska, ²Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna w Rzeszowie

MARGINAL LANDS, PROPOSALS FOR THEIR MANAGEMENT IN THE CONSOLIDATING WORKS IN THE DISTRICT OF BRZOZÓW

Streszczenie

Celem artykułu jest charakterystyka gruntów marginalnych oraz ukazanie możliwości ich alternatywnego zagospodarowania. Ze względu na rzeźbę terenu badany obszar podzielono na cztery grupy tzn. na tereny: górskie, podgórskie, pagórkowate i równinne, w których to przeprowadzono szczegółową analizę gruntów o niskiej klasie bonitacyjnej. Wsie powiatu Brzozów charakteryzują się dużym rozdrobieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Dlatego też, podczas kompleksowego programowania prac scalenia gruntów istotnym aspektem jest racjonalne zagospodarowanie gruntów nieprzydatnych rolniczo.

Słowa kluczowe: grunty marginalne, zagospodarowanie gruntów, prace scalenia i wymiany gruntów

Summary

The purpose of this article is characteristic of marginal land and showing the possibilities of alternative development. Due to the terrain test area was divided into four groups ie areas: mountain, foothill,

hilly and plains, in which it was carried out a detailed analysis of the low-grade land valuation. Villages county Brzozow is highly fragmented agrarian excess labor force and low marketable agricultural production. Therefore, the comprehensive land consolidation program of work is an important aspect of rational land use unsuitable for agriculture.

Key words: *marginal land, land development, the work of consolidation and exchange land*

WSTĘP

Człowiek przysposabiając środowisko przyrodnicze dla własnych potrzeb wytworzył w przestrzeni różne formy jej wykorzystania. Stąd powstały różne rodzaje użytkowania ziemi uzależnione od warunków naturalnych, społeczno-gospodarczych i demograficznych (Noga 1978, 1979).

Do XII wieku tereny Podkarpacia było słabo zaludnione. Wsie powstawały najpierw na terenach nizinnych i stopniowo przesuwaly się w górę rzek. Dopiero po zajęciu dolin rzecznych osadnictwo rozszerzało się w kierunku działów wodnych i lasów. Pola orne wdzierały się stopniowo w ścianę lasu. Nowe osady powstawały także wprost na obszarach leśnych w pobliżu rzek i w niezbyt dużej odległości od osadnictwa starego (Burszta 1958). Osadnicy wybierali pod uprawę najlepsze gleby, omijali zaś podmokłe łągi i tereny o dużych spadkach. Ludzie przybywający w późniejszym czasie zajmowali pod uprawę grunty gorsze i bardziej oddalone. Dlatego też stan rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce południowej i południowo-wschodniej jest fotografią procesów historyczno-prawnych, społeczno-gospodarczych i demograficznych badanego obszaru. Jednym z podstawowych czynników powodujących podziały zasiedlanego obszaru był duży przyrost ludności na badanym terenie. Wzrost liczby ludności na obszarach wiejskich, ze względu na brak zatrudnienia w innych dziedzinach gospodarki sprawił, że pierwotne układy gruntowe ulegały ciągłym podziałom w celu zabezpieczenia nowym rodzinom warunków egzystencji (Leń 2013).

Rolnictwo w województwie podkarpackim charakteryzuje się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Znaczne zróżnicowanie warunków przyrodniczo-glebowych sprawia, że produkcja rolnicza prowadzona jest zarówno w korzystnych, jak i w skrajnie niekorzystnych warunkach klimatycznych, na terenach: nizinnych, podgórskich, a także górskich, na których użytkowanie gruntów rolniczych jest szczególnie uciążliwe (Strategia 2007-2020).

Występujące wadliwości w rolniczej przestrzeni produkcyjnej można eliminować poprzez realizację kompleksowych prac scalenia i wymiany gruntów (Szczepanik 2005). Należy jednak pamiętać, aby przy programowaniu

prac urządzenioworolnych w sposób racjonalny wykorzystać grunty o najniższej urodzajności, które definiowane są jako gleby marginalne. Dzięki takim działaniom obszar objęty scaleniem będzie w pełni zagospodarowany. Z powyższych uwarunkowań wynika cel pracy. Jest nim przeprowadzenie analizy i wskazanie sposobów zagospodarowania gruntów marginalnych w pracach scalania i wymiany gruntów w 44 wsiach, położonych w powiecie Brzozów, w województwie podkarpackim.

TERMINOLOGIA ZAGADNIENIA GRUNTÓW MARGINALNYCH W ODNIESIENIU DO SCALANIA I WYMIANY GRUNTÓW

Zagadnienie gleb marginalnych pojawiło się w okresie międzywojennym w krajach europejskich, tj.: Niemczech, Austrii i Francji. Dotyczyło ono gospodarstw rolnych, w których wynajmowano siłę roboczą. Na terenach tych dysponowano mało urodzajnymi glebami, zaś koszty pracy i ponoszone nakłady materialne były równe lub wyższe od wartości uzyskanych plonów.

W Polsce określenie gruntów marginalnych pojawiło się w 1990 r., po urynkowieniu gospodarki rolnej-Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR). Były to gospodarstwa, na obszarze których ponoszone koszty nakładu pracy oraz koszty materialne były wyższe od uzyskanych plonów [Michna, Rokicki 1998].

Instytucjami odpowiedzialnymi za sposoby zagospodarowania rolniczego i pozarolniczego gleb marginalnych były Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (MRiGŻ) oraz Instytut Upraw Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG) w Puławach. W tym celu opracowano kryteria wydzielania gruntów mało przydatnych dla rolnictwa. Według Józefaciuk Cz. i Józefaciuk A. w 1992 r. Departament Gospodarki Ziemią i Urządzeniami Rolniczymi MRiGŻ sprecyzował gleby marginalne definiując je, jako gleby pozostające w dalszym ciągu w użytkowaniu rolniczym lub w ewidencji użytków rolnych, które ze względu na niekorzystne uwarunkowania przyrodnicze, antropogeniczne i ekonomiczne, mają dość niską produktywność lub nie nadają się do produkcji zdrowej żywności [Józefaciuk, Józefaciuk 1996]. Jednak w 1993 r. MRiGŻ określiło, iż: „W nauce ekonomii i organizacji pracy w rolnictwie pojęcie gleb marginalnych obejmuje te gleby, na których już obecnie, bądź w bliskiej perspektywie produkcja rolnictwa w jej dotychczasowym zakresie jest nieopłacalna lub staje się coraz mniej opłacalna”.

Następnie IUNG w Puławach (1996 r.) sporządził szczegółowe wytyczne dotyczące wydzielania gleb marginalnych z użytków rolnych (Józefaciuk i in. 1996). Według tegoż kryterium wyróżniamy cztery grupy gleb: (Kotańska 1999):

- nieurodzajne gleby użytków rolnych, na których produkcja jest nieopłacalna ze względu na niekorzystne uwarunkowania przyrodnicze oraz erozję,

- gleby o różnej wartości bonitacyjnej zanieczyszczone chemicznie w wyniku gospodarczej działalności człowieka,
- gleby zniszczone lub przekształcone mechanicznie, pozbawione warstwy urodzajnej,
- gleby o niekorzystnych warunkach przyrodniczo-terytorialnych, tj. gleby uprawne o utrudnionych dojazdach lub utrudnionej uprawie mechanicznej.

Ponadto gleby marginalne dzielą się na: właściwe, czyli gleby orne rolniczo nieprzydatne ze względu m.in.: na niekorzystne położenie, erozję lub zanieczyszczenie oraz alternatywnie marginalne, czyli grunty orne, które można przekształcać w użytki zielone lub uprawiać w przypadkach szczególnej koniunktury gospodarczej z uwzględnieniem ograniczeń natury ekologicznej lub pogodowej. Jako gleby słabe określa się grupy klasy V i VI.

Na obszarze Polski występuje łącznie około 2,3 mln ha gruntów marginalnych tj. około 12,4% użytków rolnych. Wśród nich około 90% zajmują bardzo lekkie, suche i jałowe gleby piaskowe, co stanowi około 1700 tys. ha. Przyczyną marginalizacji gruntów są także procesy erozyjne, występujące głównie w województwach: małopolskim i podkarpackim i zajmujące powierzchnię około 370 tys. ha. Gleby o różnej wartości bonitacyjnej, ale zanieczyszczone chemicznie obejmują 140 tys. ha, zaś tereny zniszczone lub przekształcone mechanicznie, pozbawione warstwy próchnicznej około 50 tys. ha. Tereny o niekorzystnych warunkach przyrodniczo-terytorialnych zajmują gleby uprawne o utrudnionych dojazdach lub utrudnionej uprawie mechanicznej (Wójcik 2013).

Celem prac scalenia i wymiany gruntów zgodnie z ustawą z dnia 26 marca 1982 r. o scaleniu i wymianie gruntów jest tworzenie korzystniejszych warunków gospodarowania w rolnictwie, a także w leśnictwie poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych, lasów i gruntów leśnych. Ponadto racjonalne ukształtowanie rozłógów gruntów, dostosowanie granic nieruchomości do systemu urządzeń melioracji wodnych, dróg oraz rzeźby terenu. Należy jednak pamiętać, aby podczas tychże zabiegów zwrócić uwagę na grunty marginalne i ich odpowiednie zagospodarowanie, gdyż rolnictwo w województwie podkarpackim charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Przede wszystkim znaczne zróżnicowanie warunków przyrodniczo-glebowych sprawia, że produkcja rolnicza prowadzona jest zarówno w korzystnych, jak i skrajnie niekorzystnych warunkach klimatycznych, tzn. na terenach nizinnych, podgórskich, a także górskich, na których użytkowanie gruntów rolniczych jest szczególnie uciążliwe. Z tego powodu grunty najniższej urodzajności powinny być przekwalifikowane w inną formę użytkowania. Omawiane grunty można przeznaczyć: pod zalesiania i zadrzewiania, na cele nierolnicze i nieleśne np. pod zabudowę, infrastrukturę komunikacyjną, agroturystykę, rekreację i itp., a także przekształcić w użytki ekologiczne lub wykorzystać pod uprawę roślin zastosowywanych

dla celów energetycznych (Sajnog, Wójcik 2013), również zakładania poletek łowieckich (Wójcik 2013). Podczas wykonywania zabiegów zagospodarowania należy uwzględniać następujące aspekty: przyrodnicze, krajobrazowe, ekologiczne, społeczne oraz ekonomiczne.

Wykorzystanie gruntów w taki sposób, aby pełniły one funkcje leśne, poprzez zalesianie i zadrzewienie należy przeprowadzić zgodnie z ustawą z dnia 29 września 1991 r. o lasach. Zapisy w niej zawarte zalecają do zalesienia: nieużytki, grunty rolne nieprzydatne do produkcji rolnej i grunty rolne nieużytkowane rolniczo oraz inne. Istotne jest to, iż zgodnie z wymogami ustawowymi przeznaczenie gruntów do pełnienia funkcji leśnych musi także wynikać z zapisów miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a w przypadku jego braku, zgodnie z decyzją o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

Zabiegi zalesiania tychże gruntów wydają się być najważniejszymi sposobami, z powodu wartości przyrodniczych i wymogów ochrony środowiska. Zalecane są one, gdyż w Polsce lesistość jest zbyt mała i wynosi około 28%, natomiast w Europie 32%. W przyszłości celem Polityki Leśnej Państwa jest zwiększenie lesistości do 30% w 2020 r. i do 33% po 2050 r. Powyższe propozycje zagospodarowania gruntów marginalnych niosą ze sobą szereg korzyści. Przeciwdziałają one m.in.: degradacji gleb oraz stymulowania pozytywnych procesów glebotwórczych, procesów erozji i stepowienia, wyjąłowania, przenikania zanieczyszczeń do wód, tworzenia nowych i odtworzenia starych sieci oraz korytarzy ekologicznych między istniejącymi kompleksami leśnymi. Tym samym spowoduje to polepszenie warunków życia ludzi na obszarach zurbanizowanych i uprzemysłowionych oraz dodatkowo przyczyni się do zaspokajania potrzeb w zakresie wypoczynku i rekreacji w zdrowym środowisku przyrodniczym.

Kolejnym zabiegiem zagospodarowania gruntów marginalnych jest przeznaczenie tychże gruntów na cele nierolnicze i nieleśne, np. pod zabudowę, infrastrukturę komunikacyjną, agroturystykę, rekreację i itp. Zgodnie z ustawą z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne można przeznaczać przede wszystkim nieużytki gruntowe, a w razie ich braku, inne grunty o najniższej przydatności produkcyjnej. Przekształcenie to przyczyni się do poprawy życia ludzi na obszarach wiejskich, dostarczając im możliwości zagospodarowania terenu infrastrukturalnie, stworzenia miejsca pracy w ośrodkach, np. rekreacyjno-sportowych. Jednak zmiana sposobu użytkowania gruntów nie może pozostać bez uwzględnienia aspektów przyrodniczych, ekologicznych oraz krajobrazowych. Kwestia lokalizacji danej inwestycji musi wynikać z potrzeb gospodarczych, społecznych oraz warunków ekonomicznych danego przedsięwzięcia.

Przekształcenia w użytki ekologiczne reguluje ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody użytkami ekologicznymi, tj.: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna,

torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów (ich ostoje, miejsca rozmnażania i sezonowego przebywania). Użytki ekologiczne tworzone są także na terenach kłesk ekologicznych, gdzie następuje sukcesja roślinna, lub na gruntach marginalnych, jeśli ich odbudowa doprowadzi do powstania biocenoz mogących pretendować do miana użytku ekologicznego.

Obszary przeznaczone pod uprawę roślin wykorzystywanych do celów energetycznych-produkcji biomasy to gleby nieurodzajne o niższych klasach bonitacyjnych, obszary zdegradowane geotechnicznie, tereny zrekultywowane, ze słabo ukształtowaną warstwą próchniczną oraz gleby zanieczyszczone metalami ciężkimi. Zabiegi te znajdują uzasadnienie w odniesieniu do przepisów ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Uwzględnić należy także fakt, iż produkcja biomas nabrała szczególnego znaczenia z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, jak również na skutek podjętych przez nasz kraj zobowiązań, co do udziału energii odnawialnej w pierwotnym zużyciu.

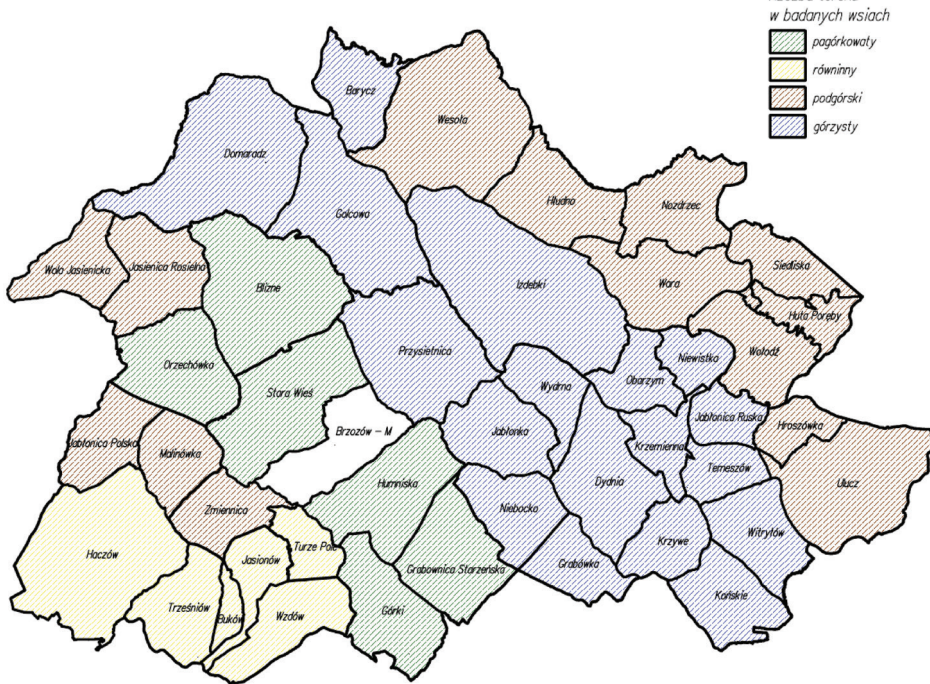
Innym jeszcze sposobem zagospodarowania gruntów marginalnych, jednak prowadzonym na mniejszą skalę jest zakładanie poletek łowieckich. Tereny te, to obszary obsiane lub obsadzone roślinami stanowiącymi pokarm dla zwierzyny leśnej. Tworzenie poletek wpływa na poprawę kondycji zwierzyny, ale także ogranicza szkody, jakie wyrządzają zwierzęta łowne na polach rolników. Do urządzenia wyżej wymienionych obszarów dobiera się gleby o niskich klasach bonitacyjnych, ponieważ uprawiane rośliny nie wymagają stosowania szczególnych zabiegów pielęgnacyjnych i wysokich klas ziemi (Wójcik 2013).

OKREŚLENIE WIELOŚCI I SPOSÓB ZAGOSPODAROWANIA GRUNTÓW MARGINALNYCH NA BADANYM OBSZARZE

Analizowany obszar położony jest w środkowej części województwa podkarpackiego. W obrębie Pogórza Dynowskiego, na obszarze pomiędzy rzekami San, Stobnica i Wisłok. Im bardziej na południe, wzniesienia stają się coraz bardziej ostre i strome, sięgające niejednokrotnie 500 i więcej metrów n.p.m. Do najwyższych wzniesień zaliczyć można Grabówkę (524m n.p.m.), Wroczeń (501m n.p.m.), Kopacz (536m n.p.m.). Region brzozowski należy do zlewni rzeki San (444 km), zamykającej od wschodu jego granice. W granicach powiatu San płynie na odcinku 24 km i stanowi fragment szlaku kajakowego Zwierzyń-Przemysł. Rzeka ta płynąc w poprzek wszystkich występujących tam pasm, tworzy kilka przełomów, wśród których największym jest próg skalny nazywany „Ptasi Uskok”-znajduje się on pomiędzy Wiryłowem a Temeszowem. Centralnie położone w regionie brzozowskim pasma wzgórz oddzielone są płaską do-

liną Stobnicy ciągnącą się od Lalina przez Grabownicę Starzeńską, Humniska, Brzozów, Starą Wieś, Blizne, Domaradz, Lutcze po Strzyżów, gdzie wpada do Wisłoka (Leń 2008).

Jednym z istotnych czynników, decydujących o powierzchni gruntów marginalnych jest rzeźba terenu. To ona właśnie w znacznym stopniu determinuje możliwości odpowiedniego zagospodarowania gruntów nieurodzajnych rolniczo. Analizowany obszar charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą terenu, co ilustruje ryc.1.

Źródło: (Leń 2013)

Source: (Leń 2013)

Rysunek 1. Przestrzenny obraz rzeźby terenu w badanych wsiach

Figure 1. The spatial image of the terrain in the surveyed villages

Jak wynika z powyższej ryciny na badanym terenie 18 miejscowości to wsie górzyste, które przecinają badany teren od północnego-zachodu po południowy-wschód. W północno-wschodniej części powiatu, jak również w zachodniej części występują wsie podgórskie, których na badanym terenie jest 14. Kolejne 6 wsi położonych w bliskim sąsiedztwie miasta Brzozów charakteryzu-

ją się pagórkowatą rzeźbą terenu. Ostatnia grupa to wsie równinne. Jest to 6 wsi położonych w południowo-zachodniej części powiatu. Z tego powodu podzielono badany obszar na cztery grupy pod względem rzeźby terenu, co ilustrują dane tabeli 1.

Tabela 1. Podział powiatu brzozowskiego we względu na rzeźbę terenu, z uwzględnieniem gruntów marginalnych.

Table 1. The division of the county brzozowskiego in view of the lay of the land, including marginal land.

Lp.	Rzeźba terenu	Wieś		Powierzchnia		Grunty marginalne					
		Liczba	%	ha	%	Użytki zielone		Grunty orne		Razem	
						ha	%	ha	%	ha	%
1.	Górzysta	18	41,0	21464,4	40,6	1331,5	6,2	1272,3	5,9	2603,7	12,1
2.	Podgórski	14	31,8	15853,6	30,0	702,6	4,4	675,4	4,3	1378,1	8,7
3.	Pagórkowaty	6	13,6	9482,4	18,0	487,9	5,1	129,5	1,4	617,5	6,5
4.	Równinny	6	13,6	6007,1	11,4	223,9	3,7	54,3	0,9	278,2	4,6
	Razem	44	100,0	52807,6	100,0	2745,9	5,2	2131,6	4,0	4877,4	9,2

Źródło: Opracowanie własne
Source: Author's own study

Na obszarze powiatu brzozowskiego największą powierzchnię grunty marginalne zajmują na terenach górskich. Według Rozporządzenia Rady Wspólnoty Europejskiej (WE) 1257/1999, jak też Dyrektywy Rady (WE) 1698/2005, obszary górskie definiuje się jako tereny, na których w wyniku niekorzystnych warunków klimatycznych, wynikających z wysokości nad poziomem morza (n.p.m) lub występowania nachylonych stoków, ograniczona jest możliwość korzystania z gruntów rolnych. Z tego powodu obszary górskie automatycznie wskazuje się jako obszary położone na północ od 62 równoleżnika i przyległe. Wysokość nad poziomem morza uzależniona jest od położenia geograficznego. W większości państw UE minimalna granica wynosi od 500 do 1000 m n.p.m, w Polsce od 500 m n.p.m. Nachylenie stoków ustalone jest na podstawie stopnia dostępności powszechnie używanych przez maszyny rolnicze. Standardowa mechanizacja obliczona jest na 12 stopni nachylenia stoku (21%).

Szczegółowe wyniki analizy ilustrują dane liczbowe (tabela nr 1) i przestrzenny obraz (ryc.1). Jak wynika z badań i ryciny wsie górzyste zajmują 21464,4ha, co stanowi 40,6% ogólnej powierzchni powiatu. W tych wsiach grunty marginalne stanowią 2603,7ha, co stanowi 12,1% ogólnej powierzchni wydzielonego typu wsi. Jak wykazały badania, grunty o niskiej przydatności rolniczej podzielone są na użytki zielone o powierzchni 1331,5ha, co stanowi 6,2%

ogólnej powierzchni wsi górzystych oraz grunty orne o powierzchni 1272,3ha, które stanowią 5,9% ogólnej powierzchni. Procentowy udział gruntów marginalnych w wydzielonym typie wsi jest bardzo zróżnicowany i waha się od 4,1% we wsi Niebocko do 30,2% we wsi Temeszów.

Druga grupa wsi, to miejscowości położone na terenach podgórskich. Obszar ten na badanym terenie zajmuje 15853,6ha, co stanowi 31,8% ogólnej powierzchni powiatu. W rejonach podgórskich, co najmniej 50% powierzchni użytków rolnych znajduje się w przedziale wysokości 350–500 m n.p.m. Na badanym terenie grunty marginalne zajmują 1378,1ha, co stanowi 8,7% ogólnej powierzchni wydzielonego typu wsi. Przeprowadzona analiza wykazała, że grunty o niskiej przydatności rolniczej podzielone są na użytki zielone o powierzchni 702,6ha, co stanowi 4,4% ogólnej powierzchni wsi podgórskich oraz grunty orne o powierzchni 675,4ha, które stanowią 4,3% ogólnej powierzchni. Procentowy udział gruntów marginalnych w wydzielonym typie wsi waha się od zaledwie 0,2% we wsi Hroszówka do 14,2% w miejscowości Wesoła. Bardzo niski udział gruntów marginalnych we wsi Hroszówka wynika z faktu, iż badana wieś do 1947 roku zamieszkiwana była w większości przez ludność bojkowską (pochodzenia ruskiego i wołoskiego). W czasie „akcji Wisła” została całkowicie przesiedlona. W strukturze użytkowania, analizowana wieś charakteryzuje się ponad 95,0% udziałem lasów.

Kolejna, trzecia grupa wsi, to miejscowości położone na pagórkowatym terenie. Zajmują one powierzchnie 9482,4ha, co stanowi 18,0% ogólnej powierzchni powiatu. Na tym obszarze grunty marginalne zajmują 617,5ha i stanowią 6,5% ogólnej powierzchni wydzielonego obszaru. W skład tych gruntów wchodzi użytki zielone, których powierzchnia wynosi 487,9ha, co stanowi 5,1% ogólnej powierzchni obszaru oraz grunty orne, których powierzchnia wynosi 129,5ha, co stanowi 1,4%. Procentowy udział gruntów marginalnych w wydzielonym typie wsi waha się od 3,8% we wsi Humniska do 9,1% w miejscowości Stara Wieś.

Czwarta grupa wsi to miejscowości położone na terenach równinnych. Ich powierzchnia wynosi 6007,1ha, co stanowi 11,4% ogólnej powierzchni powiatu. Na badanym obszarze grunty marginalne wynoszą 278,2ha, co stanowi 4,6% ogólnej powierzchni na badanym terenie. Jak wykazały badania grunty o niskiej przydatności rolniczej podzielone są na użytki zielone o powierzchni 223,9ha, co stanowi 3,7% ogólnej powierzchni wsi równinnych oraz grunty orne o powierzchni 54,3ha, które stanowią 0,9% ogólnej powierzchni. Ich procentowy udział w poszczególnych wsiach waha się od 2,7% we wsi Turze Pole do 6,3% w miejscowości Haczów.

Przeprowadzone badania wykazały, że grunty najmniej urodzajne przeważają na obszarach górskich. Wynika to z tego, że im wyżej n.p.m. tym teren jest trudniejszy do celów uprawnych dla rolnictwa. Z tej przyczyny najrozsądniejszym zabiegiem jest zagospodarowanie tychże gruntów w sposób alternatywny,

tj. przeznaczenie: do zalesiania i zadrzewiania, na cele nierolnicze i nieleśne (pod zabudowę, infrastrukturę komunikacyjną, agroturystykę, rekreację), jak również przekształcenie w użytki ekologiczne, zakładanie poletek łowieckich, a także wykorzystanie pod uprawę roślin zastosowywanych dla celów energetycznych.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania w 44 wsiach powiatu Brzozów wykazały, że analizowany teren charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu. Ponad 40,0% terenu to wsie górzyste, które rozdzielają obszar badań od północnego-zachodu po południowy-wschód. Prawie 32,0% obszaru to miejscowości o podgórskiej rzeźbie terenu, które znajdują się w północno-wschodniej części powiatu, jak również w jej zachodniej części. Tereny pagórkowate oraz równinne obejmują ponad 27,0% ogólnej powierzchni analizowanego obszaru.

Na obszarze tym grunty marginalne zajmują 4877,4 ha, co stanowi 9,2% ogólnej powierzchni powiatu. Ich procentowy udział waha się od 4,6 % na terenach równinnych (278,2 ha) do 12, % we wsiach o górzystej rzeźbie terenu (2603,7 ha).

Przeprowadzona analiza wykazała, że gruntów o niskiej przydatności rolniczej najwięcej jest na terenach górzystych, gdzie w przeważającej części znajdują się one na dużych spadkach terenu, jak również w bliskim sąsiedztwie lasów. Są to tereny, które były uprawiane jako grunty orne przy użyciu żywej siły pociągowej. Wprowadzenie mechanizacji prac polowych i wyeliminowanie żywej siły pociągowej, automatycznie wyłączyło uprawę tych gruntów na dużych spadkach terenu. Dlatego też racjonalnym rozwiązaniem jest przeznaczenie tych gruntów do zalesiania i zadrzewiania, jak również zakładania poletek łowieckich. Tereny dobrze nawodnione, położone w pobliżu rzek, stawów czy mokradeł, powinny być wykorzystane pod uprawę roślin zastosowywanych dla celów energetycznych (np. wierzba energetyczna). Pozostałe tereny o niskiej klasie bonitacyjnej powinny być wykorzystywane pod zabudowę, infrastrukturę komunikacyjną, agroturystykę, rekreację.

Podczas kompleksowego programowania prac scalenia i wymiany gruntów na obszarach rolnych i leśnych warto w sposób przemyślany zagospodarować grunty marginalne, dzięki czemu grunty o najniższej klasie bonitacyjnej będą mogły być w pełni wykorzystane.

LITERATURA

Burszta J. 1958. *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Biblioteka Popularna – Tom I, Wrocław.

- Józefaciuk Cz., Józefaciuk A. 1996. *Analiza dotychczasowych wyników badań z zakresu uwarunkowań powstawania gruntów marginalnych oraz uzasadnienie potrzeb i celowości wydzielania gleb marginalnych i opracowanie ich definicji*. IUNG, Puławy.
- Józefaciuk Cz., Józefaciuk A., Kern H., Szczepań L., Strzelec J. 1996. *Racjonalizacja wykorzystanie gleb marginalnych*. IUNG, Puławy. Poznań.
- Kotańska K. 1999. *Gleby marginalne w Polsce i ich wykorzystanie*. AR w Poznaniu, Poznań.
- Leń P. 2008. *Kierunki zmian w strukturze użytków gruntowych w latach 1872-2008 w powiecie Brzozów*. IiETW PAN, Kraków
- Leń P. 2013. *Sposób określania pilności potrzeb scalenia i wymiany gruntów*. Rozprawa doktorska, AGH, Kraków.
- Noga K. 1978. *Wpływ czynników na zmiany użytkowania gruntów we wsiach górskich*. Ogólnopolska Konferencja NOT Białystok.
- Noga K. 1979. *Badania zależności struktury przestrzennej użytków gruntowych w terenach górskich od wybranych czynników*. Część I i II. Zeszyt Naukowy AR w Krakowie ser. Geodezja z.6.
- Sajnog, N., Wójcik, J. 2013. *Możliwości zagospodarowania gruntów marginalnych i nieużytków gruntowych w scalania gruntów*. IiETW PAN, Kraków.
- Michna W., Rokicki W. 1998. *Gleby o najniższej urodzajności, ich rolnicze użytkowanie oraz ujawniająca się marginalizacja ekonomiczna*. IERiGŻ, Warszawa.
- Wójcik J., 2013. *Peoposals concerning management of marginal lands in the land consolidation proces in Poland*.s.51-60. GIS Forum Zagreb.
- Szczepanik B. 2005. *Scalania gruntów niezbędnym zabiegiem w procesie przekształcania rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Scalania gruntów podstawą rozwoju obszarów wiejskich rozdrobnionego rolnictwa południowo-wschodniej Polski*. Rzeszów.
- Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020.
- Ustawa z dnia 26 marca 1982r. o scalaniu i wymianie gruntów (jedn. tekst Dz. U. z 2003r. Nr 178, poz. 1749 z póź. zm.), s. 1.
- Ustawa z dnia 29 września 1991r. o lasach (Dz. U. z 2005 r., nr 45, poz. 435).
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995r., nr 16, poz. 78).
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (Dz. U. 2007r., nr 75, poz. 493).
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz. U. Nr 38, poz. 454).

Mgr inż. Justyna Wójcik

Zakład Katastru i Gospodarki Nieruchomościami

Politechnika Warszawska

e-mail: justyna.wojcik@wp.pl

Mgr inż. Monika Balawejder, dr inż. Przemysław Leń

Katedra Katastru i Geodezyjnego Projektowania Przestrzeni

Wyższa Szkoła Inżynieryjno – Ekonomiczna w Rzeszowie

e-mail: balawejdermonika@wsie.edu.pl